

SÖZCÜKBİLİMİN TEMEL KAVRAMLARI

Hazırlayan: Meltem AYABAKAN İPEK

SÖZCÜKBİLİM NEDİR?

Dilin sözvarlığını, yani sözcüklerini, türetmede görev alan biçimbirimlerini, bileşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi ögelerini incelemeye yönelen, bu ögelerin kökenlerini, oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından gelişmelerini saptamaya çalışan bir dilbilim dalıdır (Aksan, 2007:III. Cilt, s.13) (Sözcük tanımları ve sınıflandırmaları için bkz. Bloomfield, 1983 ve Ullmann, 1957)

Sözcük Bilimin Temel Kavramları Nelerdir?

Aksan (2007)'nin tanımından yola çıkarak sözcükbilimin temel kavramlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Sözcük varlığı (vocabulary)
- Biçimbirim (morpheme)
- Bileşik sözcük (compound Word)
- Deyim (idiom)
- Atasözü (proverb)
- Kalıplaşmış söz (formulaic expression)
- Terim (term)

Sözcük Biliminin Temel Kavramları Nelerdir?

Bu kavramlarla bağlantılı olarak:

- Anlam (meaning)
- Biçim (form)
- Köken bilgisi (etymology)

Sözvarlığı (Vocabulary)

Bir dilin sözvarlığı o dildeki sözcüklerden oluşmaktadır ancak dil tek tek sözcüklerden oluşan bir iletişim aracı olarak düşünülemez. Sistematik bir yapıya sahip olan dil, bir biriyle çok sıkı ilişkisi olan birimlerden oluşmaktadır. Ayrıca dilbilimciler sözcük (word) yerine gösterge (sign) ve söz ögesi (lexeme) terimlerini tercih etmektedir (bkz. Saussure, 1916 ve Whorf, 1956). Üretimsel Dilbilimde söz ögesi yerine sözcüksel birim (lexical item) kullanılmaktadır.

SORU 1:

- Sözcük kavramı bir dildeki sözcükleri gösteriyorsa dil neden tek tek sözcüklerden oluşan bir iletişim aracı olarak düşünülemez?

CEVAP 1:

Aşağıdaki örnekleri dikkatle inceleyiniz:

- Ali yarın bize **gelecek**.
- **Gelecek** de bir gün **gelecek**.
- **Gelecek** nesillere güzel bir dünya bırakmalıyız.

CEVAP 1:

gel- eylemi sözlükte yer alan bağımsız bir biçimbirim.

{-EcEk} çekimsel bağımlı bir biçimbirim, gelecek zaman çekiminde kullanılır.

Ancak gelecek sözcüğü aynı zamanda 'istikbal' anlamına gelen başka bir sözcüktür. Olumsuz biçiminde «gelmeyecek» çekim biçimi olmak dışında bir işlevi yoktur; yeni sözcük oluşturmaz. Dilde*gelmeyecek nesil gibi bir kullanım bulunmamaktadır.

CEVAP 1:

“Gelecek de bir gün gelecek.” Sözcük türü ve anlam ayrımı için bürün öğelere (vurgu, ton, durak vb.) ihtiyaç duyulmaktadır.

Ayrıca diğer örneklerle bakıldığında bağlamın (context) sözcüğün anlamını belirlediği görülmektedir.

CEVAP 1:

Özetle; dilin birimleri böylesine karmaşık yapılardır ve dizge içindeki görevlerinin belirlenmesi çeşitli zihinsel işlemlerin gerçekleşmesine bağlıdır. Bu nedenle sözvarlığını oluşturan sözcükler birbiriyle yakın ilişki içindedir.

Sözvarlığı (Vocabulary)

Sözvarlığını oluşturan sözcükler:

- a) Yerli sözcükler,
 - b) Yabancı sözcükler ya da alıntı sözcükler
- olarak ikiye ayrılabilir.

Temel Sözcük Varlığı (Basic Vocabulary)

Yerli sözcüklerin bir bölümü çekirdek sözcük (core) ya da temel sözcük varlığı olarak adlandırılır. Organ adları, temel besin maddeleri, hayvan adları, tarım araçları, en çok kullanılan somut eylemler, sayı adları gibi insan hayatında birincil öneme sahip olan ve mühim kavramları yansıtan sözcüklerdir.

Örneğin;

'Kedi ekmeği iki eliyle kuşa verdi.' tümcesinde kullanılan sözcüklerin tamamı temel sözcük varlığını yansıtmaktadır.

Temel Sözcüklerinin Önemi

Dilde en az değişen öğeler olarak kabul edilen temel sözcükleri, anadili ve yabancı dil öğretiminin en önemli yapı taşıdır. Öğretilecek dilin en sık kullanılan ve en gerekli sözcüklerinin belirlenmesi öğretimin başarısını etkilemektedir.

Örneğin, 3 yaş için hazırlanmış bir çocuk kitabında 'Tavşan kaplumbağıyı geçmek için akılalmaz stratejiler uyguluyor ancak kaplumbağıyı yenemiyordu.' gibi bir tümcenin bulunmaması gerekir.

SORU 2:

- 'Kedi ekmeği iki eliyle kuşa verdi.' tümcesi kabul edilebilir bir tümce midir?

CEVAP 2:

Tümce dilbilgisel olarak kabul edilebilir ancak anlamsal açıdan bozuktur. Sözcüklerin hem dilbilgisel hem de anlamsal özellikleri dikkate alınmalıdır.

SORU 3:

3 yaşı için hazırlanmış bir çocuk kitabında 'Tavşan kaplumbağıyı geçmek için akılalmaz stratejiler uyguluyor ancak kaplumbağıyı yenemiyordu.' gibi bir tümce NEDEN yer almamalıdır?

CEVAP 3:

Anadili ya da yabancı dil öğretiminde farklı yaş grupları için hazırlanacak materyallerde (okuma kitapları, sözlükler, kelime kartları vb.) hangi öğelere öncelik verileceği, öğelerin bu öğretim araç gereçlerine hangi sırayla yerleştirileceği teme sözvarlığı çalışmalarıyla saptanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2007). Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim (2. baskı). *Ankara: Türk Dil Kurumu*.
- Bloomfield, L. (1983). An introduction to the study of language. *An Introduction to the Study of Language*, 1-383.
- Ullmann, S. (1957). *The principles of semantics*.